

GEZİ

Tahran'dan İzlenimler

AYSİM TÜRKMEN
PÜRNUR SOĞANGÖZ

Eğer Tahran'a uçakla gidiyorsanız şehre inmeden önce kalın, kesif, kahverengi bir hava kirliliği tabakası karşılıyor sizi. Bu koyu örtünün altında gizlenen şehir ağır bir uykudan uyanır gibi beliriyor. Tahran'ı çevreleyen dağlar arasında sıkışıp kalan hava kirliliği nefesinizi zorluyor siz şehrin sokaklarında dolaşırken. Filtre sistemi olmayan eski Paykan marka arabalardan çıkan egzost dumanları olsa gerek bu kirliliğin suçlusunu.

Tahran'ın trafiği de hava kirliliği gibi şehre girer girmez serseme çeviriyor insanı. Hiçbir trafik kuralının geçerli olmadığı, Tahranlıların kendi kendilerine oluşturduğu sezgisel bir iletişim içinde işleyen trafikte, arabalar, motorsikletler ve yayalar her an birbirlerine çarpacakmış gibi ama çarpmadan korkusuzca ilerliyorlar. Beyaz Paykan ve Seypa (Kia modeli) marka arabalar çoğunlukta olsa da metalik renkli Peugeot marka 206 model yeni arabalar, kıvrak, hızlı ve havalı halleriyle dikkat çekiyorlar. Saatlerce bu trafik kabusu içinde kalan sürücülerin sakin tavırları, İstanbul'un sabırsız sürücülerine alışık olan bizler için anlaşılır gibi değil.

Trafik her ne kadar kaotik gözükse de şehir içi ve şehirler arası karayolları çok iyi düzenlenmiş. Gündüz şehrin tıkalı damarları haline gelen geniş caddeler ve çok şeritli otobanlar, özellikle geceleri bol ışıklandırılmış halleriyle insanı büyülüyor. Gün ışığında özel bir çekiciliği olmayan Tahran, geceleri ışıltılı bir cazibeye kavuşuyor. İnsan sabaha kadar ışıltılı yollarda tenhalaşan trafiğin keyfini çıkarmak istiyor.

Şu an cumhurbaşkanı olan Ahmedinecad, bir önceki dönemin Tahran belediye başkanlığını yapmış. Kendisi aynı zamanda trafik ve ulaşım doçenti. Buna rağmen, şehrin kaotik trafiğine kendi döneminde bir çözüm getirmiş görünmüyor. 2020 yılında tamamlanması planlanan metro sisteminin trafiği biraz olsun rahatlatması muhtemel. 1999 yılında ilk hattı açılan metro sistemi bugün yoğun olarak kullanılıyor. Şehir içi iki hatla ve Tahran'ın banliyösü olarak gelişmiş Karaj'a bir hatla çalışan metro, en az sokaklar kadar kalabalık. Metrodaki hareketin en çarpıcı yanı, koyu renk kıyafetlerin hakimiyetinde olan kalabalığın siyah akan bir insan seline dönüşmesi. Metro yolcuları o sıkışıklık ve kalabalık içinde şiir kitaplarını okumayı ihmal etmiyorlar. Bu görüntü şiirin Tahranlıların hayatında nasıl bir yer tuttuğu sorusunu akla getiriyor.

Yüzyıllardır Acem halkının günlük yaşantısının bir parçası olmuş şiir. Günlük konuşmalar arasında, ezberledikleri şiirlerden dizeler okumak bir gelenek gibi. Bunun toplumda ortak bir hafıza ve paylaşım alanı yarattığı söylenebilir. Özellikle Mevlana Celaleddin Rumi'nin ve Şiraz'lı Hafız'ın şiirleri okunuyor. Bir çok insanın sorunlarına cevap aradığında Hafız'ın şiirlerine başvurması, şiirle inanç düzeyinde bir ilişki kurduklarını düşündürüyor. Gerçi yeni jenerasyonun, daha az kitap okuduğu ve şiirden ziyade internet kullanımına ilgi gösterdiği belirtiliyor.

Dünya gençliğinin internet ve uydu yayını aracılığıyla paylaştığı popüler kültür Tahran gençliğini de etkiliyor. Bu etkinin yanı sıra İslami rejimin ağır baskısını da yaşıyor gençlik. Popüler kültür ile rejim baskısı arasında kalan gençlik kendini ifade etme arayışı içinde. Çoğu zaman bu arayışın hayal kırıklığıyla sonuçlanmasının gençlerde gözle görülür bir bezginlik yarattığı söylenebilir. Örneğin, rock müzik dinleyen gençlerin rock grubu kurmaları ve yapacakları müziği yayınlamaları mümkün değil. Sadece geleneksel müziğin yayınlanmasına izin veriliyor. Üniversite gençleri kendi aralarında film gösterimi yapmak için toplandıklarında polis kontrole gelip kadın, erkek ayrı oturmamak zorunda olduklarını söyleyerek uyarıyor. Bu şekilde bir düzenleme yapsalar da polis filmlerin içeriğini bahane ederek toplanmalarını engelliyor.

Gençlerin yaşamlarını zorlaştıran sadece bu tip baskılar değil. İşsizlik ve yüksek enflasyon gibi ekonomik sorunlar da ağır bir yük oluşturuyor. Örneğin, bir çok evli genç çift, işleri olmasına rağmen, ayrı bir ev açacak ekonomik güce sahip değiller. Bu yüzden de aileleriyle yaşamak zorunda kalıyorlar.

Gençleri etkileyen diğer önemli bir sorun da uyuşturucu kullanımındaki artış. Son yıllarda % 70'lere ulaştığı söylenen bu artışın, İran'a özgü ekonomik sorunlar, sosyal ve siyasi baskılar yüzünden mi yoksa dünya gençliğini etkileyen genel duruma paralel bir süreç mi olduğu İranlı entellektüellerin sorguladığı bir mesele. Rejimin bu sorunla ne kadar ilgilendiği bilinmese de sanat ortamında bu duruma dikkat çekiliyor. Mesela, bu yıl Fajr Film Festivali'nin öne çıkan filmlerinden "Kan Oyunu", eroinman bir genç kızın hikayesi üzerine.

Bu sene yirmibeşincisi yapılan Tahran Uluslararası Fajr Film Festivali, ülkedeki sosyal ve siyasi değişimleri yansıtmaya açısından önemli bir etkinlik. İlk olarak 1983'de, İran-İrak savaşı devam ederken başlayan Festival'in tarihleri İslami Devrim'in zafer yıldönümüne (11 Şubat) denk getiriliyor. İlk yıllarda, devlet desteğiyle çekilen filmler rejimin ideolojisini yansıtırken, İran- Irak savaşının bitimiyle sosyal içerikli filmler ağırlık kazanıyor. 1990'ların ortalarında çekilen filmlerin çoğunluğu, gişe kazancı

kaygısı taşıyan aksiyon ve savaş filmleri. Hatemi hükümeti döneminde ise daha önce işlenmemiş sosyal problemler ve kadın konuları ele alınıyor. Festival'in son üç senedir savaş sinemasını yeniden canlandırma niyeti yüzünden oldukça başarısız geçtiği söylenebilir. Bu yıl da, Muhammed Hüseyin'in çektiği ve birincilik ödülünü alan "Üçüncü Gün"ün bir savaş dramı olması bu çizginin değişmediğini gösteriyor. Festivalle ilgili bizim de gözlediğimiz, propaganda niteliğindeki devlet destekli filmlerden Tahranlı izleyicilerin de memnun kalmadığı.

Film sektörü, İslami rejimin yıllardır uyguladığı tüm kısıtlama ve sansüre rağmen özellikle 1990'lardan bu yana kendi starlarını üretmiş. Popüler filmlerin yarattığı starların genç nüfus üzerinde özendirici bir etkisi var. Bu etki, gençleri rejime karşı gelmeye teşvik etme tehlikesi taşıdığından muhafazakar kesimi oldukça endişelendiriyor. Popüler müzik sektörünün yarattığı starlar da bu endişeyi arttırıyor. Devrim sonrası bir çok müzik sanatçısı yurt dışına gitmiş ve popüler müzik üretimi Tahran'dan Los Angeles'a taşınmış. Buna rağmen popüler müzik Tahran'da etkin. Bugün popüler müzik piyasasındaki en önemli isimlerden biri eski bir Muharrem ağıtçısı. Geçmişte Muharrem törenlerinde taziyeler, mersiyeler okuyan Benyamin'in pop müzik starına dönüşmesi ilginç bir değişim. Bu değişim popüler kültürün gençlik üzerindeki egemenliği olarak algılanabilir ama bir yandan da gençlerin Muharrem törenlerine gösterdiği ilgi Tahran gençliği ile ilgili yeni sorular getiriyor akla. Dine ilgileri azaldığı söylenen gençler, Muharrem törenlerine katılmaya devam ediyorlar. Bu durum, gençlerin tepkisinin dine ve geleneklere değil, dinin rejim tarafından bir yaptırım olarak dayatılmasına karşı olduğunu düşündürüyor.

Muharrem törenlerinin gençler için sadece bir yas töreni olmadığı, aynı zamanda kamusal alana çıkma fırsatı olduğu söyleniyor. Kamusal alanın rejim tarafından çok sıkı kontrol edildiği Tahran'da Muharrem törenleri, gençlere kendilerini ifade edebilecekleri bir ortam ve ortak bir paylaşım alanı sağlıyor. 2005'deki törenlere katılan gençlerin serbest tavırları ve giyim tarzları muhafazakar kesim tarafından tepkiyle karşılanmış. Rejimin tepkisine rağmen gençler yeni giyim tarzlarını Tahran sokaklarında sergiliyorlar.

**

Tahran sokaklarının ve dükkan vitrinlerinin genel görüntüsü İstanbul'un Özal öncesi dönemini hatırlatıyor. Her ne kadar tüketime heveslendirecek ışıklı vitrinler olmasa da, dünya metropollerine hakim olan, gençlere yönelik tüketim kültürü Tahran'da da oluşmaya başlamış. Kafenet diye adlandırılan internet kafeler, fast food restoranları ve nargile kafeler bu oluşumun işaretleri. Türkiye'deki bir çok şehir son dönemlerde yeni

devasa alışveriş merkezlerine odaklı şekillenirken, Tahran Çarşısı şehir içindeki tarihi konumunu ve anlamını koruyor.

Şehrin ortasında, neredeyse kendi başına bir şehir gibi algılanan Tahran Çarşısı, hem boyutlarıyla hem kalabalıklığı ile etkileyici, ancak keyif verici değil. Çarşının üstü kapalı, labirentvari sokaklarında kaybolmak çok kolay, çıkış yolunu bulmak çok zor. Fiziksel yapısı oldukça köhne ve bakımsız durumda olan Çarşı, Kapalıçarşı gibi turistik bir çarşı olmaktan ziyade, Tahran halkına hizmet ediyor. Ana ticari hareketi halı ve altın piyasası oluştursa da Çarşı'nın büyük bir kısmında halkın günlük ihtiyaçlarını karşılayan Uzakdoğu malları satılıyor. Tahtakale ve Mahmutpaşa'ya benzer manzaralar görmek mümkün.

Tahran Çarşısı, ülke ekonomisi ve politikası için önemli bir konuma sahip. Çarşı esnafıyla din adamları arasındaki işbirliği devrim öncesine dayanıyor. Çarşı esnafı vergisini din adamlarına ödüyor. Din adamları da Çarşı esnafına hukuksal, dinsel ve siyasal koruma sağlıyor. Şah Rıza Pehlevi'nin Çarşı esnafı ile din adamları arasında mevcut olan vergiye dayalı ilişkiyi değişime zorlayacak reformlar yapmak istemesi, devrimin nedenlerinden biri olarak gösteriliyor. Siyasetçiler, bugün de gücünü devam ettiren bu ilişkiyi, politikalarını oluştururken dikkate alıyorlar.

Tahran'ın 12 milyonluk kalabalık nüfusu (şehrin gün içi nüfusu, etrafındaki kentlerden gelenlerle 15 milyonu buluyor) şehrin sorunlarının en önemli nedenlerinden sayılabilir. Tahran, Şah döneminden itibaren çok yüksek oranda göç almış. Şah'ın ekonomik politikaları ve toprak reformlarıyla fakirleşen kırsal kesimin büyük çoğunluğu Tahran başta olmak üzere büyük şehirlere göç etmiş. Göç bugün de devam etmekte. Göç edenler Tahran'ın güney kesimindeki yoksul semtlerde yaşıyorlar. Ancak son dönemlerde göç eden kesim için iş sahaları yeterli olmadığından büyük oranda işsizlik var. Son seçimlerde Ahmedinecad'a oy verenlerin çoğunluğunu halkın bu yoksul kesimi oluşturuyor. Ahmedinecad, belediye başkanlığı döneminde, kırsal kesimden yeni göç edenleri rejime ait Basiji güvenlik kuvvetlerinde işe almış. Bu tarz işsizliğe çözüm vaad eden popülist politikaları seçimlerde büyük rol oynamış görünüyor.

Rejimin özellikle Tahran şehri üzerindeki kontrolü Basiji güvenlik kuvvetleriyle sağlanıyor. Tahran'da kamusal alanlardaki kontrolün diğer şehirlere oranla daha sıkı olduğu hissediliyor. İsfahan, Yazd gibi şehirlere kamera ve fotoğraf makinasını kullanmakta hiçbir engelle karşılaşmazken, örneğin Fajr Film Festivali'ndeki bir sinemada fotoğraf çekmek istediğimizde uyarı alıyoruz.

Muhtemelen Tahran'daki üniversite gençliğinin ve kuzey kesimindeki burjuva hayatın rejime karşı bir tehdit olarak algılanması bu şehirdeki

kontrolü artırıyor.

Tahran, metropollerde yaşanan trafik, işsizlik, stress, depresyon gibi sorunlarla beraber rejimin baskısını da en yoğun şekilde hisseden bir nüfusu barındırıyor. Bütün bu ağır şartlara rağmen Tahranlılar kültürleri, eğitim seviyeleri, entellektüel boyutları, sanatla ilişkileri açısından zengin bir iç dünyaya sahipler. Kamusal alandaki baskıya ve sınırlamalara karşı insanların kendi özel hayatlarında zenginleşmesi ilginç bir ikilem oluşturuyor.

Tahranlılarla konuştuğunuzda şöyle diyorlar, bir dışarıda gördüğünüz Tahran var bir de evlerde yaşayan Tahran. Sanki bu iki Tahran aynanın iki yüzü ama Tahran insanların aynadan yansıyan ışıkları bugün dünyada bilinen İran portresinden çok farklı renkler sunuyor.